

Biezuńska-Małowist, Iza

"Dialogues d'Hiastories Ancienne, t. 1-3", Centre de Recherches d'Histoire Ancienne de l'Université de Besançon, vol. 12, 21, 25, 1974-1977 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 69/2, 337-340

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Dialogues d'Histoire Ancienne t. I, 1974, t. II, 1976, t. III, 1977, Centre de Recherches d'Histoire Ancienne de l'Université de Besançon, vol. 12, 21, 25.

Niezwykle dynamiczny i rozwijający bardzo szeroką i różnorodną działalność naukową ośrodek historii starożytnej w Besançon rozpoczął w roku 1974 wydawnictwo periodyczne „*Dialogues d'Histoire Ancienne*”.

Jak zaznaczył w krótkiej nocie od wydawców w tomie I Pierre Levêque to nowe wydawnictwo seryjne ma służyć integracji nauk o antyku (a więc przyjmować materiały archeologiczne, historyczne, filologiczne, etnologiczne itd.), ale otwarte ma być przede wszystkim dla rozpraw wprowadzających nowe metody, nowe źródła lub dotyczące dyskusji węzłowych problemów tego okresu dziejów ludzkości. W zamierzeniach redakcji ma to być wydawnictwo szeroko otwarte dla współpracy międzynarodowej.

Tom pierwszy tego czasopisma zawierał też w przeważnej części rozprawy prezentujące zastosowanie nowych metod badawczych zarówno do materiału archeologicznego jak i źródeł literackich (J. P. Millotte, „*Reflexions théoriques sur la protohistoire*”; M. Villaume Ferdière, „*Essai d'analyse économique à partir des rites funéraires protohistoriques*”; M. Clavel-Levêque, „*Les Gaules et les Gaulois: pour une analyse du fonctionnement de la Géographie de Strabon*”; M. M. Mactoux, „*Analyse factorielle et religion grecque: un essai d'application*”).

Głos dyskusyjny pióra M. Clavel-Levêque dotyczył jednej rozprawy — P. Corbier, „*Hercule Africain, divinité indigène?*”. Prawie wszystkie rozprawy umieszczone w tym tomie wyszły spod pióra badaczy francuskich, choć znajdujemy w nim także obszerną rozprawę Benedetto Bravo wyrosłą z interpretacji słynnego już „listu z Berezania” („*Une lettre sur plomb de Berezan: colonisation et modes de contact dans le Pont*”).

Prezentowany obecnie czytelnikom pokazny (s. 508) tom drugi (nosi datę wydania 1976, lecz dotarł do odbiorców dopiero w r. 1977) pozwala już częściowo zorientować się, o ile ambitne zamiary wydawców dają się zrealizować w praktyce wydawniczej.

Tom ten zawiera pięć rozpraw z zakresu historii kultury materialnej. Dwie pierwsze poświęcają bardzo dużo uwagi nowym metodom w badaniach archeologicznych, a mianowicie zagadnieniom chronologii ceramiki i metalurgii w Europie neolitycznej w oparciu o wyniki uzyskane przy porównaniu badań dendrochronologicznych i przy pomocy Carbo 14 (M. N. Lahouze, „*L'origine de la céramique et de la métallurgie en Europe néolithique*”), wynikiem badań przedmiotów z brązu metodą radiografii (D. Vuailat, „*Eléments de recherche dans l'étude des bronzes protohistoriques de Franche Comté. La radiographie*”). Rozprawa M. C. Amouretti, „*Les instruments aratoires dans la Grèce archaïque*”, jest próbą połączenia analizy użycia różnych typów brzozy ze zmianami społecznymi okresu Hezjoda. Artykuł zawiera też katalog zabytków ikonograficznych brzozy.

Następna rozprawa zawiera katalog sgrafittów greckich na wazach attyckich z terenów Langwedocji, Roussillon i Katalonii (J. J. Jully) z komentarzem zwracającym uwagę nie tylko na rozrzut terenowy i chronologiczny, ale i na elementy kultury rodzimej występujące w tych sgrafittach.

Ostatni z artykułów tej serii pióra znanej badaczki kultury Lzydy profesor Françoise Dunand („*Lanternes gréco-romaines d'Égypte*”) kładzie nacisk przede

wszystkim na przedstawienia kultowe owych latorń. Artykuł przedstawia wyniki bardzo starannej kwerendy przeprowadzonej przez autorkę i jest zaopatrzone w ilustracje zabytków zarówno znajdujących się w muzeach jak i w zbiorach prywatnych. Jak we wszystkich publikacjach tej autorki tak i w tej rozprawie głęboka znajomość zagadnień kultowych wiąże się z zainteresowaniem zagadnieniami rozwoju społecznego. Autorka zatrzymuje się dłużej nad próbą wy tłumaczenia przewagi wizerunków Ateny (łącząc je z identyfikacją Atena-Neith i uroczystościami ku czci tej bogini w Sais) i Dionizosa. Słusznie też wiąże rozpowszechnienie tych *lanternes* ze wzrostem średnio zamożnej, zhellenizowanej ludności *chora*.

Kilkanaście artykułów o tematyce historycznej zamieszczonych w tym tomie wiąże się przeważnie z dominującym nurtem zainteresowań ośrodka w Besançon: zagadnieniem struktur społecznych antyku a szczególnie form pracy w starożytności (Cl. Mossé, „Les salarités à Athènes au IV siècle”; E. M. Staerman, „L’esclavage dans l’artisanat. Les *familiae* urbaines”) a przede wszystkim z zamierzonym przed kilku laty przez tenże ośrodek wydaniem tomu poświęconego stosunkowi ludów prowincji do panowania rzymskiego (P. Briant, „»Brigandage«, dissidence et conquête en Asie Achéménide et hellénistique” — z głosami dyskusyjnymi M. Clavel-Levêque, J. P. Digard i odpowiedzią autora; J. Wolski, „Les Parthes et leur attitude envers le monde gréco-romain”; P. A. Février, „Religion et domination dans l’Afrique romaine”; T. Kotula, „Les Africains et la domination de Rome”; L. Canfora, „Internazionalismo antico”; P. Christal, „Panégyriques et revers monétaires: l’empereur, Rome et les provinciaux à la fin du III^e siècle” — z głosem dyskusyjnym M. C. l’Huillier; F. Vannier, „Aelius Aristide et la domination romaine d’après la discours à Rome”).

Cl. Mossé w swoim kilkustronicowym artykule analizuje dla postawionego w tytule tematu mowy sądowe Demostenesa oraz Platona Rep. II 369 d zwracając uwagę na brak „rynku pracy” w Atenach IV wieku mimo niewątpliwego istnienia najemnych pracowników. E. M. Staerman kreśli dzieje udziału pracy niewolniczej w rzemiośle rzymskim z punktu widzenia roli niewolników jako czynnika postępu czy zastoju w rozwoju produkcji. Jak zwykle w pracach tej autorki wykorzystanie obfitego materiału źródłowego (inskrypcje, źródła literackie i prawne) podporządkowane jest pytaniom prowadzącym do wniosków syntetycznych. Autorka zwraca uwagę na zróżnicowanie położenia niewolników w rzemiośle i kończy konkluzją o niemożliwości jednoznacznej odpowiedzi na postawiony przez nią główny problem. Praca niewolnicza mogła przyczynić się i do postępu, i do zastoju w rozwoju rzemiosła zależnie od ogólnych warunków w określonym okresie dziejów starożytnych.

Jedną z najbardziej interesujących w następnej grupie rozpraw jest obszerna (ss. 165—248) praca P. Briant’a, jednego z najlepszych historyków starożytności młodego pokolenia, wraz z dyskusyjnymi głosami wyżej wspomnianymi.

Zagadnienie „bandytyzmu” jest tu postawione na szerokim tle zagadnień stosunku nomadyzmu i życia osiadłego, ludów „barbarzyńskich” i cywilizowanych, zdobywców i podbitych, panujących i „ruchu oporu”. Do tych zagadnień Monique Clavel-Levêque wnosi materiał porównawczy z zachodnich terenów oraz podkreśla perspektywy stojące przed badaniami historii starożytnej pod warunkiem odczytania znanych już źródeł z nowym kwestionariuszem. Etnolog J. P. Digard wnosi swoją głęboką znajomość nomadyzmu ludów irańskich.

Ten „dialog” w trójkę (wraz z odpowiedzią P. Briant’a) jest wyjątkowo dobitnym świadectwem waloru współpracy historyków i etnologów, a przede wszystkim waloru umiejętnie uprawianej historii porównawczej.

Prawie wszystkie wymienione wyżej rozprawy na temat wzajemnego stosunku zdobywców i ludów podbitych ujmują ten problem z szerokim uwzględnieniem przemiany struktur społecznych w wyniku podbojów. Również rozprawy z dziejów po-

szczególne kultów (poza wymienionymi wyżej D. Popov, „Essence, origine et propagation de la déesse thrace Bendis”) podejmują trud dotarcia poprzez badanie przemian i rozpowszechniania się kultu do istotnych zmian społecznych w ich zasięgu.

Tom III dotarł do rąk czytelników w kilka tygodni po drugim, bo we wrześniu 1977. Bogata jego zawartość wskazuje wyraźnie na wysiłki redakcji nadania temu wydawnictwu charakteru forum dyskusji w skali międzynarodowej. Otwierający tom artykuł Benedetto Bravo, „Remarques sur les assises sociales, les formes d'organisation et la terminologie du commerce maritime grec à l'époque archaïque” — jest w pewnym sensie kontynuacją rozprawy tegoż autora w I tomie „Dialogues” i częściowo odpowiedzią na wywołane pierwszym artykułem głosy dyskusyjne (przesłane na ręce autora) S. C. Humphreys i M. Austin'a.

Drugi w kolejności artykuł w tym tomie Julie Velissaropoulos, „Le monde de l'emporion” — dotyczy zbliżonych zagadnień i był zapewne przewidziany przez redakcję jako rodzaj dyskusji z rozprawą dra B. Bravo. Jest to jednak raczej odrębny artykuł na temat organizacji handlu greckiego.

Trudno podać tu streszczenie nawet głównych tez tych artykułów, szczególnie że rozprawa B. Bravo obejmuje zagadnienia charakteru handlu a nawet struktur społeczno-gospodarczych i zarazem bardzo dokładną i wnikliwą analizę poszczególnych wzmianek, terminów i lekcji przekazów źródłowych.

Artykuł przynosi wiele interesujących i nowych interpretacji rozpatrywanych w nim tekstów oraz pewne hipotezy dotyczące struktury społecznej i organizacji handlu w okresie archaicznym. Hipotezy te są w znacznej mierze oparte na filologicznej interpretacji niektórych fragmentarycznych tekstów literackich i dokumentów oraz analizie terminów. Niektóre z nich budzą niepokój historyka, ponieważ są to hipotezy wynikające z poprzednio wysuniętych hipotez. Autor wychodzi z założenia opartego na znaleziskach archeologicznych, że morski handel grecki od drugiej połowy VIII w. był handlem „masowym”. Poprawiając i łagodząc pewne tezy swego pierwszego artykułu, w którym zbyt dużą rolę przypisywał gospodarce towarowo-pieniężnej w okresie archaicznym dr Bravo utrzymuje tezę o decydującym stanowisku wielkich właścicieli ziemskich w handlu morskim okresu archaicznego (I słusznie, badania w ostatnich dziesięcioleciach zdecydowanie odeszły od tezy o szybkim rozwoju grup kupiecko-rzemieślniczych w okresie wielkiej kolonizacji). Wychodząc jednak z analizy znacznie lepiej znanych zjawisk gospodarczych IV w. p.n.e. autor staje na stanowisku, że aktywnie ów handel morski epoki archaicznej był uprawiany z ramienia wielkich właścicieli ziemskich przez ich niewolników lub „ludzi zależnych” (w tych ostatnich autor widzi ludzi z grupy znajdujących się „między wolnymi a niewolnikami”, zob. przypis 5 — mimo obiekcji, jak mi się wydaje słusznych, Austin'a, że ta ostatnia grupa wspomniana w tekstach greckich jest zawsze grupą zależnych chłopów i to na terenach o słabo rozwiniętej gospodarce handlowej i rzemieślniczej). Wspomina też autor o możliwości istnienia zależnych od właścicieli ziemskich rzemieślników.

Autor według własnych sformułowań przyjmuje weberowskie tezy rozwoju gospodarczego Grecji, modyfikując nieco interpretację tych tez w klasycznych już dziś pracach Hasebroeck'a. Wydaje się jednak, że nie ustrzegł się tu autor pewnych anachronizmów. Nawet w V i IV w. „wielcy właściciele ziemscy” Attyki byli ludźmi znacznie mniej różniącymi się od „biednych chłopów” niż to miało miejsce w późniejszych dziejach Europy. W wiekach VIII—VI trudno naprawdę widzieć i niewolnictwo tak rozwinięte, żeby niewolnicy stanowili głównych agentów handlowych owych moźni, i trudno się dopatrywać owych zależnych chłopów czy ich dzieci w roli takich agentów. „Moźni” tego okresu raczej osobiście parali się tym handlem, obawiam się też, że jest nieporozumienie co do „masowego” charakteru handlu. Niezależnie od wyżej sformułowanych wątpliwości artykuł dra Bravo za-

wiera wiele interesujących propozycji nowych interpretacji. Nie zgodziłabym się tylko z zaznaczonym we wstępie ograniczeniem źródeł, a mianowicie brakiem wykorzystania znalezisk „archeologii podwodnej” ze względu na brak kompetencji autora. Historyk musi się opierać na wynikach pracy archeologów, choć archeologiem nie jest.

Artykuł Julie Velissaropoulos, napisany na marginesie większej pracy poświęconej „Naukleroi” greckim pisanej pod kierunkiem profesora J. Modrzejewskiego wiąże się tematycznie z rozprawą dra B. Bravo, choć nie wnosi elementów dyskusyjnych. Jest to bardzo staranne zestawienie wzmianek o ludziach związanych z emporiami i próba analizy społecznego charakteru grup, do których się te wzmianki odnoszą.

Następne artykuły to B. Nadel, „Literary Tradition and epigraphical evidence: Contantine Porphyrogenitus. Information on the Bosporan Kingdom in the Time of Emperor Diocletian Reconsidered”, Th. David, „La transition de l'âge du bronze à l'âge du fer au Kazakstan Central”.

Są to artykuły odległe od siebie tematycznie, ale łączy je wspólna cecha — udostępnienie czytelnikom „Dialogues” wyników prac badaczy radzieckich a szczególnie badań archeologicznych ostatnich lat.

Następne dwie rozprawy: C. Panagopoulos, „Vocabulaire et mentalité dans les Moralia de Plutarque” i J. C. Carrière, „A propos de la Politique de Plutarque” stanowią dwugłos nie tyle dyskusyjny, ile zmierzający do ustalenia ideologii reprezentowanej przez Plutarcha. Autor pierwszej rozprawy wyszedł od studiów nad słownictwem cech moralnych obywatela greckiego w okresie rzymskim występujących w inskrypcjach. W opublikowanym tu artykule stosuje podobne zasady analizy do *Moralium* Plutarcha, aby scharakteryzować mentalność wyższych grup społecznych świata greckiego pod panowaniem rzymskim. J. Carrière nawiązując do wyników analizy C. Panagopoulosa przedstawia stosunek Plutarcha do środowiska municypalnego miasta a szczególnie do władzy rzymskiej w świetle analizy *Praecepta rei publicae gerendae*. Wreszcie ostatnie dwie rozprawy poświęcone są zagadnieniom kultowym: J. Cels-Saint Hilaire, „La fonctionnement des Floralia sous la republique”; A. Thibaud, „Aspects du processus d'intégration sociale à la fin du Bas Empire: pratique de la pénitence et le fonctionnement de la catégorie de l'unité”.

Powyższy przegląd tematyki pierwszych trzech tomów nowego wydawnictwa wskazuje wyraźnie, że zakreślony w nocie wydawców program w poważnej mierze jest realizowany. Większość umieszczonych w nim rozpraw istotnie służy „odnowie wiedzy o starożytności” nie tylko przez zastosowanie nowych metod badawczych i interdyscyplinarnego traktowania zagadnień, ale i przez ponowne, uważne odczytywanie źródeł z kwestionariuszem wynikłym z szerokich zainteresowań i lektur. Tom drugi i trzeci są też już wynikiem międzynarodowej współpracy, której zresztą niezamordowanymi organizatorami w wielu dziedzinach jest grupa historyków z Besançon. Może więc wydawnictwu temu uda się najtrudniejsze dla redakcji wielu czasopism w obecnej chwili zadanie: zorganizowanie żywej, szybkiej i fachowej dyskusji na łamach pisma.

Iza Biezuńska-Matowist

Gian Andri Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220—1270). Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnungen*, Francke Verlag, Bern und München 1974, s. 251.

Dobrze już, wydawałoby się, „wyeksploatowany” temat, dzięki dwom odkryciom naukowym z roku 1965: wyodrębnieniu przez J. Richarda w dziele Wincentego z Beauvais nieznannej dotąd relacji z podróży do Mongołów dominikanina